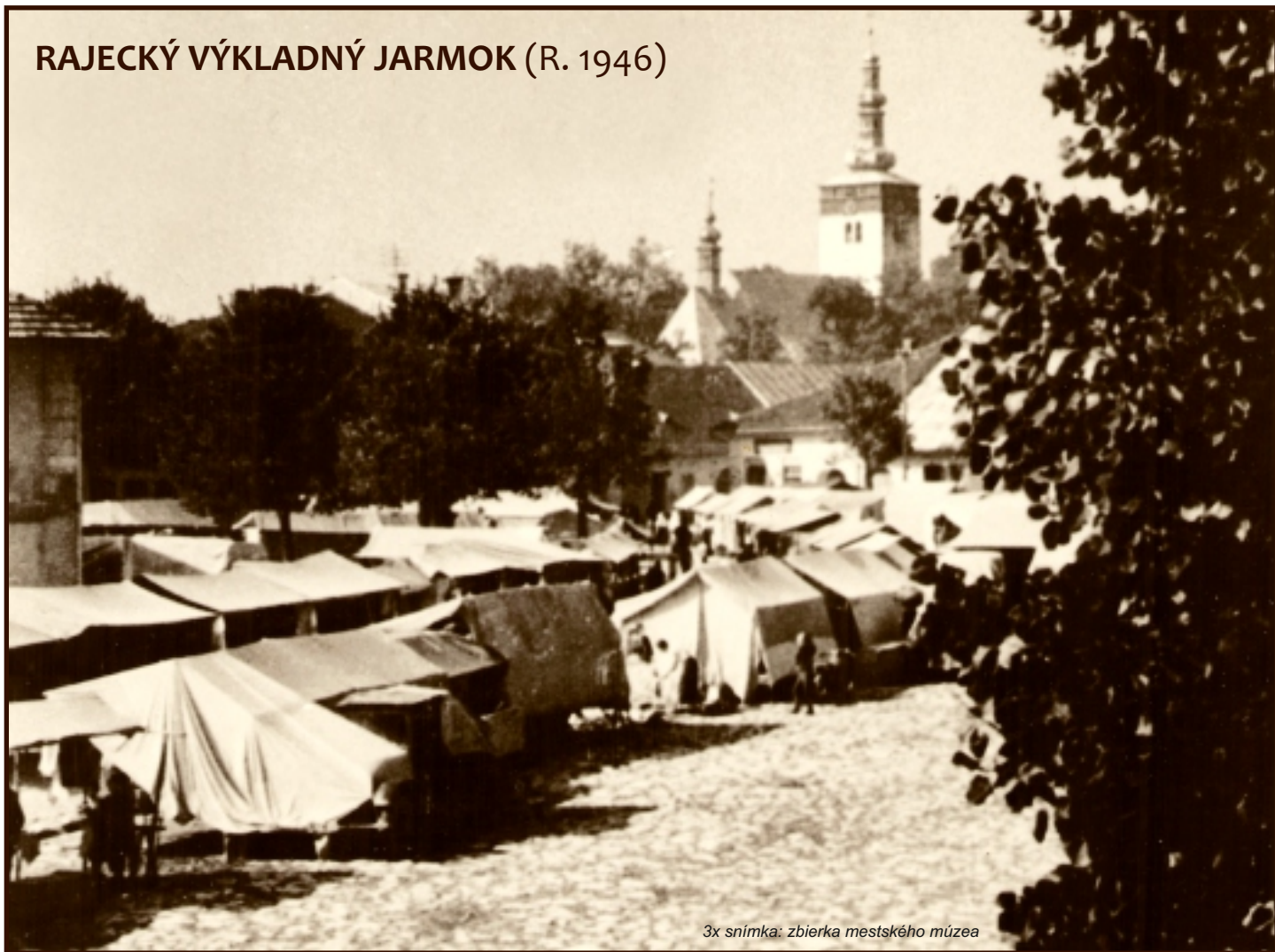

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI 2017

RAJECKÝ VÝKLADNÝ JARMOK (R. 1946)

3x snímka: zbierka mestského múzea

ÚRODNÝ ŽIVOT
ROMUALDA ZAYMUSA

FRANTIŠEK KALESNÝ
A JEHO VÝSKUM
V RAJECKEJ DOLINE

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA
11. časť

NENÁPADNÝ HMYZ
RAJECKEJ DOLINY 5

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK
10. výber: písmeno Ž

ÚRODNÝ ŽIVOT ROMUALDA ZAYMUSA

Rajecký región nie je typickým ovocinárskym krajom, ale medzi tých, ktorí priniesli ovocinárske a iné poľnohospodárske skúsenosti obyvateľom Rajeckej doliny, nepochybne patrí Romuald Čestislav Zaymus. Pochádzal z Rajca, mal 9 súrodencov, zomrel v roku 1902 v Bytčici, kde 40 rokov pôsobil ako farár. Biografické články zdôrazňujú jeho činnosť kňaza, publicistu, národného buditeľa. Veľkú pozornosť si však zaslúži aj oblasť, ktorej venoval množstvo času a úsilia – poľnohospodárstvo. Bol nadšeným pestovateľom, venoval sa vinárstvu, včelárstvu, ovocinárstvu, ako aj šľachtiteľskej práci. V týchto témach publikoval veľa článkov a sám bol viac rokov editorom hospodárskych novín Obzor.

S občianskym združením Tilia sme sa v ostatných rokoch zamerali práve na túto oblasť Zaymusovho života – zhromažďujeme publikácie a informácie súvisiace s jeho pestovateľskou záľubou. V tomto článku je výber z niektorých jeho príspevkov, resp. úryvky z textov, kde je zmienka o Zaymusovej poľnohospodárskej činnosti.

O rozmanitosti toho, čomu sa v poľnohospodárstve Zaymus venoval, svedčia už len samotné nadpisy jeho príspevkov do časopisov a novín Obzor, Kresťan, Národné noviny, Ľudové noviny, napr.:

- Výdatné druhy jablka a hrušiek pre naše vrchovaté kraje
- Košecká ananaska
- Užitočnosť hľbokej oračky
- Sadenie a pestovanie viniča na zábradlí, čiže pri stenách, ohradách
- Čudo – tekvica
- O hnilobovzdorných zemiakoch
- Pestovanie chrestí
- Pestovanie tekvic pečiarok
- Ešte o pšenici africkej a zimnom jačmeni
- Paštrnák jako křmna zrostlina
- Čo napomáha a čo prekáža dojvosti kráv...
- Kapusta brunšvická
- Ľanárstvo a plátenníctvo
- Z jara starosť majme aj o vysádzanie ovocných stromov
- Zpracovanie a zachovanie horových aj záhradných jahôd
- Stoličný trenčiansky spolok striezlivosti
- Štepenie stromkov do kúskov koreňových

ČASOPIS OBZOR

V roku 1883 prevzal Romuald Zaymus úlohu zodpovedného redaktora časopisu Obzor (Noviny pre hospodárstvo, remeslo a domáci život). Boli to najvýznamnejšie hospodárske noviny 19. storočia u nás, v rokoch 1863 – 1882 bol ich zodpo-

vedným redaktorom a vydavateľom Daniel Gabriel Lichard. Po jeho úmrtí a krátkej prestávke Romuald Zaymus obnovil vydávanie Obzoru, k čomu sa v úvodníku čísla 1/1883 s názvom *Úprimné slovo* vyjadril takto:

„Vstupujúc v šľapaje slávneho predchodcu svojho, D. G. Licharda, beriem na seba povinnosť: časopisom týmto prispievať k rozkvetu hospodárstva a priemyslu. K činu tomuto odhodlal som sa – nedôverujúc vlastným silám – naliehaním na mňa mužov, ktorým blaho ľudu na srdci leží. Úloha táto nie je ľahká; načim tu boriť sa so zastaralými predsudkami; odstraňovať nedôveru ku rozumným reformám, odporúčať, napriek zvládnutým závratníctvam, novoty mnohé; znať potreby jednoduchého roľníka; rozumieť sa záujmom nižšieho priemyselníka; chápať vyššie určenie veľkostatkára; slovom: pred očima mať všeobecné blaho ľúbej vlasti.

No, v oči toľkej úlohe cítim sa veru slabým! A preto: volám k Vám, ktorí ste od Hospodára nebeského obdržali hrivny umu, úradu, majetku, hor sa k činu! Pomáhajte, láskou k bližným nachnúť, pomáhajte na nohy kleslej, upadnutej vlasti. Vy umní, slovom, perom osvecujte, poučujte, múdre rady dávajte. Predstavení, blahonosnými nariadeniami, otcovskou starostlivosťou o všeobecné dobro sa zaujímate! Vy majetní, obetivým grošom štedro podopierajte osohonosné podujatia, ľudomilné podniky! Skutky, nie slová! Vlastenectvo naše nech javí sa v blahej činnosti!

V nádeji takejto spolupráce a s pomocou božou podujíma „Obzor“ po prestávke dvojmesačnej, opäť cestu obozretnú, po miléj vlasti; i obzerať bude: hory, doly, lesy, háje, pasienky, role, lúky, záhrady, vinohrady, včelíny, rybníky, rieky, potoky, mlyny, pily, valchy, stupy, záboje, mestá, dediny, kaštiele, domy, chalupy, sýpky, komory, pivnice, zbožné jamy, ľadovne, maštale, chlievy, dvory, zlaté bane poľného a záhradného hospodárstva, stodoly, mlátovne, dielne remeselnícke, fabričné závody, spolky hospodársko-priemyselné, trhy, áno, čo dobrý kresťan obzre i školy a božie domy. Takto hľa „Obzor“, čo pravý vlastenec, ponavštevuje všetkých, poobzerá všetko, bo o všetkých z lásky kresťanskej je starostlivý. Tu i tu zabehne i za hranice ľúbej vlasti, poobzerá jako gazdujú susedi.“

ZEMIAKY

Typické pre mnohé publikované články Romualda Zaymusa je hľadanie príčin problémov, aj návrhy riešení. Obľúbenou činnosťou i témou článkov bytčického farára bolo pestovanie zemiakov. V časopise Obzor (ročník 1897) zhrnul skúsenosti z predchádzajúceho roka. V článku „Lanskoročné skúsenosti poľnohospodárske z okolia žilinského“ k zemiakom píše:

„Nuž a so zemiakmi – vaším to horniackym chlebom – ako ste pochodili? Opýtate sa vy, milí Záhorci a Dolniaci. Všetelijako! Kto sa pridržal „múdreho“ príslovia „Zemiak ako zemiak“ – pochodil nedobre. Lanský rok veľmi natrestal ľahkomyselníkov, ktorí o zemiak málo starosti prechovávali. Viaceré boli už roky, v ktorých staré, vyžité, nevyzreté zemiaky vydali biednu úrodu; a predsa nezmúdreli mnohí ani len na vlastnej škode. I minulý rok to dosvedčil, že – ako nezdraví rodičia, na pr. škrofulósní, nedúživé plodia deti – tak vyžité, nakazené, nevyzreté semeno, zrno, buľva nezdravú úrodu vyplodí. So zemiakmi navykli ľudia veľmi surovo a nerozvažite zachádzať. Vieme, že kto otlka jablká, hrušky, nadodrží ich dlho cez zimu; i dosť slabé tlačenie prstom škodí im a hnilobu spôsobuje. A zemiak otlkaný, preseknutý, pred vyzretím vykopaný, doškriabaný, všetelijako dokaličený, zaparený, naziabnutý, naplesnený, má priniesť zdravú úrodu? Kto rozumný očakávať to môže? A predsa mnohí za len sadili zemiaky. Opatrní hospodári zadovážili si zdravé, chorobe vzdorujúce; a oni chvália si minuloročnú úrodu, hovoriac, že sa im v predošlé roky toľko neurodilo. Oproti, nedbalci stonajú, že málo nakopali, a že sa im v pivniciach, jamách, kopách kazia. V susedstve môjho kostola presvedčiť sa mohol každý vedľa idúci: ako je potrestaný ten, čo neopatrne zachádza čo s ako dobrými sortami zemiakov. Kto nedá zemiakom vyzreť, kto ich už vtedy kope, čo sa im kožka snadno lúpe, kto zemiaky nevysušené hneď na kopu pere: ten nemôže mať z takých zemiakov zdravého sadiva. Panstvu Popperovskému práve z týchto príčin ináč veľmi bohatá úroda zemiakov z polovice na skazu vyšla. Z takejto škody učme sa po prvé: nekopať prv zemiaky, až keď vňať žlknúť začne, – keď z vyťahnutej – podkopaním – byliny a potriasaanej buľvy snadno odpadávajú, – keď sa kožka z nich snadno nelúpa; po druhé: nesadiť také rodzaje, ktorých vňať zavčas zárafa zastihla, a po tretie: nesadiť zaparené a nakazené.“

R. Č. Zaymus v časopise Obzor pravidelne inzeroval predaj svojich semien a plodov na výsadbu. Zo zemiakov ponúkal na predaj sadbu – ružiaky, Vermontyk, Sňazinky, biele ružiaky, kraslice, Peerlessky, Goodriech, Worcester, Willard potato, Champion, Jemnomúčna guľa... Okrem zemiakov bolo uňho možné kúpiť desiatky iných druhov osív (z každého druhu viacerô odrôd) – cibuľa, cvikla, dyňa, hrach, reďkev, fazuľa, paprika, petržlen, rajčiak, sója a ďalšie. V ponuke mal aj korene jahôd, a sadenie ovocných stromov (podpnyky) aj kríkov. Nechýbali ani semená kvetín: „Kvietkové semiačka bežnejšie do prídomyých zahradiek súce, niektoré i v hmcnoch pestovať sa dajúce, jako: erfurt, fijalky, astry, balsaminy, zinnie, flokse, reseda atď.“ Zaymus prinášal do žilinského regiónu aj plodiny, ktoré tu predtým neboli známe, resp. pestované, napr. karfiol, špargľa, tekvice pečiariky a i. Po odskúšaní (vhodnosť odrody pre prírodné podmienky, ale aj možnosť využitia) ich rád odporučal prostredníctvom článkov, ale aj osobne svojim veriacim. Mnohé plodiny tu nebolo zvykom pestovať aj kvôli nedostupnosti osív (napr. ak plodina nedokázala na severnom Slovensku dozrieť do semena), Zaymus preto osivo zabezpečoval z južnejších regiónov.

ŠPARGĽA (CHREST)

„Chrest je vždy ešte veľmi vzácnou komendenciou (jedlom) preto, že ju málokto sadi, neznajúc jej výborné vlastnosti a ľahký spôsob pestovania. Počas minuloročnej birmovky bol som

zo strany bratov kňazov prosbami o púčky chrestové takpovediac obsypaný. I ľutoval som patričných, že svojou netečnosťou zbavovali sa dosiaľ sami tak vzácného daru božieho. Čo mňa dotýča sa, v páde takom, žebych nemal piade zeme, nuž bych precia k pestovaniu chrestí na dachu domu zriadil zahradčöku. A jako istý ovocinár každému, ktorýby nemal miesta v zahrade len pre jeden strom radí, aby bez okolkov sadil „ozimnú dekan-ku“: tak i ja radím každému, kto má – nech je to kdekoľvek na milom našom Slovensku – jakú takú zahradu, aby bez rozpaku v blízkej jarnej dobre nasadil si chrestí, čo len pár koreňov.

Oznam.

Vys. ministerstvo sily, pruzpaka z stáckeho resp. predaja zaslal: semena a plodiny za cely rok zaslal, a sú:

- a) ziskové semeno:
 - a) rube (rozja) „kanadské“ q za 7 sl. v hrádčökej (Lajto-Ljato) kopca, ziska 18 q.
 - b) pšenice (rozja) „jurenšökové“ q za 8 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - c) rube „evadské“ q za 6 sl. 50 kr. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - d) rube „Profil“ q za 7 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - e) rube „Kuba“ q za 6 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - f) rube „Milton“ q za 6 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - g) jazyka „Chevalier“ q za 8 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - h) jazyka „Oregon“ q za 7 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.
 - i) kankice „Pignoletto“ q za 7 sl. v hrádčökej kopca, ziska 18 q.

... (text continues with more details about the potato varieties and their characteristics) ...

Opisovateľ rodzaja a vydavateľ:
ROMUALD ZAYMUS.

... (text continues with contact information and a signature) ...

Tlačou knižničarského štátnoškolského spolka v Turč. Sv. Martine 1896.

INZERÁT R. ZAYMUSA V ČASOPISE OBZOR

Teraz už vo prospech všeobecnosti, a na žiadosť premnohých priateľov a známych mojich, opíšem spôsob pestovania chrestí. V každej pôde, nešli ona docela neurodná, možno sadiť chrest, ale pravda, čím je zemina od prírody lepšia, a čím viacej umele a usilovne popravila sa, tým väčší osoh vydá. ... Pestovaním chrestí zo semäna zaoberajú sa kupeckí záhradníci; kdežto milovníci otáznej plodiny hotové korene od nich kupujú a sadiávajú preto, že chrest 4 do 5 rokov potrebuje, kým úrodu vydávať počína. Od dobroty semäna všetko závisí, ono brať sa má iba z dobrých druhov.

Kto máš väčšú zahradu a bývaš pri meste alebo pri kúpeľoch, kde bude vždy na peknú chrest odbyt: neľutuj mu vykázat tablu najlepšej pôdy, možno-li na výslni. Bo sto koreňov je takmer každodenný (v označenom čase) požitok pre 4 do 6 osôb. Toľko koreňov (po 2 sádzaničky na jeden rátajúc) potrebuje priestor asi 25 štvorcov siah.“

OVOCINÁRSTVO

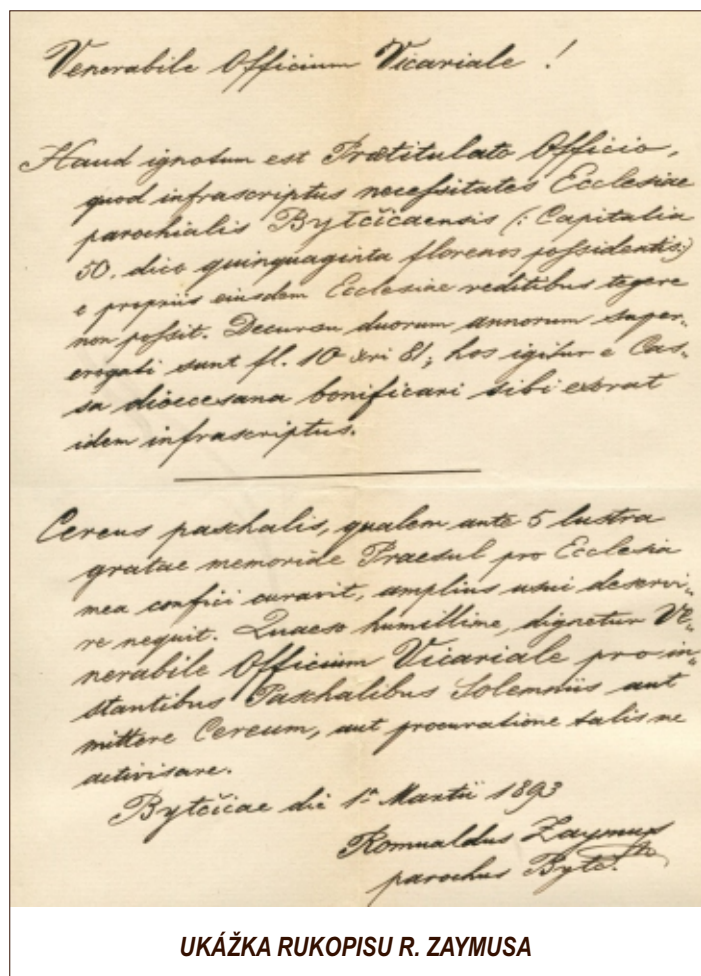
Desiatky Zaymusových článkov sa zaoberajú ovocinárskymi témami. Od predstavenia odrôd, cez pestovanie viniča (Zay-

mus bol presvedčený, že dorobením si svojho vína budú obyvatelia piť menej pálenky), až po články o pestovaní jahôd či výsadbe ovocných stromov. V časopise Obzor vychádzali na pokračovanie články o tzv. zábradliakoch (ovociny pestované na zábradlí, plote, pri múre) aj o nižiakoch (nízke formy ovocných stromov).

„Pestovanie ovocných stromkov na zábradlí

Tohoročné zprávy moje z oboru prác hospodársko-zahradníckych, počínam pri konci minulého roku slúbeným opisom pestovanie stromkov na zábradlí, či jedným slovom o zábradliakoch. Výslenné miesto pri múre alebo pri plote ponechať na prázdno, je veru hriech. Bolo už povedano, že strom zábradliak nezaujímajú ani toľko miesta, koľko jeden koreň šalátový, a tomu je v skutku tak. Keď sme zaiste od múru, alebo jakejkolvek inej steny na piad' vzdálený stromček zasadili: nuž zaujímajú peň jeho len toľko miesta, na koľko hrubne. Já mám múry môjho farského príbytku z troch strán zábradliakmi zatiahnuté. Miesto bielych múrov budem mať za pár rokov zelené múry, ovocím hojne a každoročne rodiace. Pne a haluze ničomu nezavadzajú, ani netieňa. Obloky ovšem zostanú slobodné. I južnú stranu kostola použil som k zábradliakom. U zeme sú viniče, medzi nimi ale mám posadené druhy zimných hrušiek, ktoré vo výške štyr stopovej od zeme rozkladajú svoje haluze. Vinič pestujem dla Hoinbrenkovho spôsobu; každý totižto rok nechávam na pni dva prúty vyriaš'ť; tyto priväzujú sa na latky kolmé (ktoré sú klincami na dvoch vodorovne háčkami k múru pripevnených silnejších latách pribité).

Na zábradlí obyčajne pestujeme, okrem hrozna, broskyne a marhule (morulky). Jakokoľvek je táto ovocina vzácna a ušlechtilá: ja preca dávam prednosť hruškám, ozimným maslovkám. Sú o takom čase jedlé, kedy je ovocina najvzácnejšie, a strom hrušoň nemusí sa bedlive zaobalovať a chrániť, tak jako

UKÁŽKA RUKOPISU R. ZAYMUSA

ARCHÍVNE DOKUMENTY – KOREŠPONDENCIA R. ZAYMUSA (FARNOSŤ BYTČICA) S BISKUPSTVOM V NITRE (ULOŽENÉ V DIECÉZNM ARCHÍVE)

tamty. Nad to ešte: pestovanie broskýň je najvyšším, bo najťažším umením ovocinárskym; naproti tomu pestovanie masloviiek na zábradlí osvojiť si môže snadno každý.

Spôsob pestovanie ovocných nižiakov

Že stromky nižiaky (zákrsky, cvergle), krásnym ovocím požehnané, mladého i starého, vzdelaného i obecného človeka potešujú, ba že dajedných i do obdivovania privodia: to od viacej rokov osobne skusujem. Môj farský príbytok stojí v zahrade pri verejnej, od Žiliny k Rajcu vinúcej sa ceste. Abych nemal výzor z okien hatený, odstránil som pred rokmi vysokopňové stromy – predchodcom nasadené (čo mi tenkrát bolo za zločin pokladáno) a vysadil som na preddomí a pozdĺž tej cesty nižiaky a ležiaky. Od kedy ony rodia, behom leta, zvlášte ale v jeseň, pozastávajú sa ľudia vedľa cestujúci, a hýkajú nad ovocím, jeho veľkosťou a krásou, ktoré až k zemi odvísa. V pravde: nižiaky sú ozdobou prídomových záhrad, okrášľujú zelnice (kuchyňské zahrady), v nove založených sadoch majú dosť miesta medzi stromovím, včasnou úrodou potešujú pilného a rozvažitého sadára, pravidelne vysadené nie len že iným rastlinám, jako: kvetom, zeleninám atď. neprekážajú, ale všade uspokojá sa i dosť malým kútkom, nech je len výslnný: menovite zábradliaky (u steny, plote na latkách alebo drótoch rozťazené) ani toľko miesta v zahrade nepotrebujú jako jedna hlávočka šalátu, totižto len pre peň. Kto má dosť malú zahradu, pestovaním nižiakov môže mať stokrú ovocinku; bo na každej štvorcovej siahe môže stáť stromček (topolovitej podoby) a pod ním a kolo neho môže ešte kvetina alebo kuchyňská zelenina odrastať.“

Skúsenosti s ovocinárskymi výsledkami Zaymusa mali aj iní ovocinári. Karol Nečasák vo svojej ovocinárskej príručke (z r. 1924) spomína na „tajnosti“ okolo ovocných stromov – Zaymus mu dal sadenice, ale neprezradil odrody. Nuž si ich nazval sám. K. Nečasák uvádza: „I podnes panujú v mojej zahrade hrušky Zajmuský a majú chuť, akoby melon jedol. Preto z poslaných vrublíkov pre pána spišského biskupa pomenoval som jeden druh hrušiek: melonova maslovka od Zajmusa.“

KARFIOL

Už na konci 19. storočia Romuald Zaymus upozorňuje, že dovážanie karfiolu na trhy do našich miest z Malty či z Afriky je nezmyslom. Že takto míňame peniaze na niečo, čo môžeme ľahko dopestovať u nás. Karfiol prináša semeno len v regióne

s dlhým a teplým letom. Preto v minulosti bývalo osivo karfiolu drahé. Ale vďaka zrýchleniu prepravy a zníženiu ceny karfiolového semena sa táto plodina stáva dostupnou aj v severnejších regiónoch. Romuald Zaymus povzbudzuje obyvateľov (aj cez články v Obzore či Pútniku svätovojeťšskom), aby začali s pestovaním karfiolu:

„Mnohoročnou zkušenosťou a zdarom pri pestovaní pozdného rodu kvetákového pobádaný, odporúčam dotkливо sadenie tohto plodu. V takom roku a v tom pozemku, keď a kde sa vydarí hlávková kapusta, vydarí sa i kveták obrovský. Siat' treba semeno vtedy, keď kapustné; vysadiť priesadku súčasne s kapustnou, ale na celý meter vzdialeno jednu od druhej; priestor taký – dokiaľ do šírky vyrastie – možno včasným kalerábom vysadiť. Rodzaj obrovský vyrastá skutočne vo veľké rozmery. Okopčiť ho treba až po samé listy. Kde možno, v čase suchoty, zavlažovať, bo sa to vyplatí. Obrovské, niekedy i vyše 30 ctm. v priemere majúce, ruže jeho platia sa od 60 – 100 halierov. Keď tedy medzi kapustou bez zvláštneho opatrovania narastú nám také cenné plody, ktoré vždy majú po mestách dobrý odbyť: či nás nemá pobádať nádej získania groša ku pestovaniu tohto výtečného plodu? A keď môžeme okúsiť, ba i do vôle najesť sa z plodov najchutnejšieho rodu kapustového, či to nezaslúži trochu toho pričinenia?“

PAMÄTNÁ TABUĽA VENOVANÁ ROMUALDOVI ZAYMUSOVI NA BÝVALEJ FARE V BYTČICI A KRÍŽ NA JEHO HROBE ZA KOSTOLOM V BYTČICI (NA TABUĽKE JE UVEDENÝ NESPRÁVNY DÁTUM NARODENIA, PODĽA ÚDAJOV V MATRIKE SA NARODIL 7. 2. 1828)

SPOMIENKY OBYVATEĽOV BYTČICE

Rozsiahle plochy farských záhrad, polí a sádov v Bytčici a okolí boli koncom 19. storočia tým, čo dnes nazývame chránená dielňa. Bytčický farár Zaymus dával prácu sirotám, vdovám i chudobným – za pomoc dostali jedlo, ale aj peniaze alebo niečo z úrody. Dokumentujú to zápisky spomienok obyvateľov Bytčice, ktorí Zaymusa osobne poznali (editor vdp. Michal Šinský, prepis z roku 1969):

„Siroty bral a opatroval. Na fare je komora, kde bývali. A staral sa o ne. Keď sa ženili, vydávali, vystrojil im svatbu. Zemiaky zaobstaral. Ružové, potom i svetlé. Robil pokusy. Niekedy sa vydarilo, niekedy nie. Hovorili, že tie zemiaky boli až z Ameriky. Chudobným dal zadarmo, bohatším za málo, za dopravu.“ (Tomáš Belan)

„... kupovali týždenne dva – tri chleby a podelili to deťom v škole. V tej sypárni, ktorú p. f. Zaymus zariadil na svojpomoc, prijímanie zbožia, vydávanie, mal na starosti sypárnik. Ten si

všetko zapisoval. Kto mal, dal ta, kto nemal, ten si požičoval a potom vrátil.“ (Zuzana Chmeliarová)

„Pán farár Zaymus bol náramne dobrý hospodár. Veľmi dbal, aby sa pekne oralo. ... Viniče mali vysadené okolo fary, aj pri kostole na lúčanskej strane. Biele kaliny pred kostolom sú asi tiež od neho. Vedľa cesty do kostola mali nasadené ríbezle a hrubé, krásne egreše. Mali ich nasadené aj pri fare. A mali tam aj iné kríky. Všetko si dorábali. Za kostolom boli žrďečky a na nich sa ťahal vinič. Poniže fary po celej záhrade mali slivky, aj biele. Vedľa steny pri fare medzi oknami mali dve krásne hrušky, čo rodili veľikánske hrušky, čo len tak viseli.“ (Anna Štafenová, rodená Dubovcová)

„Bol pán farár veľký záhradník. Ti jeho chovanci sa venovali stromom. Nesmelo na nich zostať ani mechu, ani len jeden suchý konárík. ... Na farskom láne mal toľkú úrodu, za jeden rok, že na celom choťári nie je za desať. Tekvice mal tam krásne. A potom ich rozdal po dedine.“ (Ján Štaffen)

„Došikovali ružové zemiaky. Tieto boli včasné. Z týchto dávali každému, aj evanjelikom, po slameničke. Okrem toho dovezli červené. Volali ich kociaky. Pretože ich bolo mnoho. Boli podužné zprvoti, len potom sa to akosi vykorenilo. Dorábali burgyňové semeno. Chodievali naň až z Tepličky. Aj iné dorábali. Dorábal, sial, aj hrubý – turecký bôb, ten zošrotoval pre kone. Sadil aj kukuricu.“ (p. Zvaríková)

ROMUALD ZAYMUS – STÁLE AKTUÁLNY

Zaymus neustále povzbudzoval obyvateľov, aby sa venovali práci: „Záhal'kou sa stáva človek zbytočným členom spoločnosti, nikto ho nemiluje, nikto si ho neváži a keď zomre, nik nesmúti za ním, pokiaľ ničím nebol prospešným svetu. Práca ušľachtľuje mravy. ... Práca rodí spokojnosť a táto je základom dobrých mravov. Človek pracovitý je súcitný a náchylný k dobročinnosti. On udeľuje a môže udeliť i druhým zo zvyšku, ktorý mu získala pilnosť.“

Výsledkom desiatok rokov práce Romualda Zaymusa neboli len rozmanité plodiny a chutné ovocie, ale aj vedomie spolupatričnosti medzi ľuďmi, osobný príklad charitnej práce či vzťah k pôde a krajine. Romuald Zaymus a väčšina jeho článkov sú stále aktuálne aj dnes.

RNDr. Eva STANKOVÁ, PhD.,

študovala na Fakulte prírodných vied UMB v BB a Prírodovedeckej fakulte UK v BA, je členkou stráže prírody Správy NP Malá Fatra, štatutárkou OZ Tilia Rajec, venuje sa ekovychove, monitoringu netopierov, ochrane prírody, t. č. je na materskej dovolenke.

6x snímka: E. Stanková, archív

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. NEČESÁLEK, K.: Ovocinárstvo (podielová knižka). 1924, s. 55.
2. Slovenský biografický slovník VI., Martin, 1994, s. 420 – 421.
3. Spomienky obyvateľov Bytčice na Romualda Zaymusa (súbor zápiskov, rukopis, editor vdp. Michal Šinský, prepis z roku 1969)
4. ZAYMUS, R.: Pestovanie chrestí. Obzor XV, č. 4 – 9, 1877.
5. ZAYMUS, R.: Lanskorčné zkušenosťi poľnohospodárske z okolia žilinského. Národné noviny, XXVII, 1897.
6. ZAYMUS, R.: Oznam (inzercia). Obzor XVII, 1881.
7. ZAYMUS, R.: Pestovanie ovocných stromkov na zábradlí. Obzor XVII, čl 1 – 3, 1879.
8. ZAYMUS, R.: Práca šťastie človeka. Obzor XII, č. 23 – 24, 1884.
9. ZAYMUS, R.: Spôsob pestovania ovocných nižiakov. Obzor XIV, č. 3 – 6, 1878.
10. ZAYMUS, R.: Úprimné slovo (úvodník). Obzor XXI, č. 1, 1883.

FRANTIŠEK KALESNÝ A JEHO VÝSKUM V RAJECKEJ DOLINE

Etnograf a múzejník, historik kultúry, spisovateľ literatúry faktu, **PhDr. František Kalesný, DrSc.**, zasvätil svoj aktívny pracovný život viacerým zamestnaniam a oblastiam vedeckého výskumu. Už v mladosti si vyskúšal post stredoškolského profesora, pôsobil ako redaktor vo viacerých denníkoch a časopisoch, neskôr bol zamestnancom Matice slovenskej, pracoval v Ústredí ľudovej umeleckej výroby a od r. 1962 až do odchodu do dôchodku v r. 1984 bol odborným pracovníkom Mestského múzea v Bratislave.

Všetky spomenuté zamestnania našli odraz i v jeho záujme o viaceré oblasti ľudskej činnosti. Popri národopise a muzeológii sa venoval aj širšiemu vlastivednému a historickému výskumu, pričom v centre jeho pozornosti stála ľudová umelecká výroba, remeslá a remeselnícka činnosť, vinohradníctvo a pod. Osobitnú kapitolu tvorila u Kalesného problematika kultúry potomkov nemeckých prisťahovalcov na západnom Slovensku, tzv. habánov, ktorých preslávilo najmä džbankárstvo.

Autor niekoľkých publikácií, početných odborných štúdií, libriet, scenárov a katalógov výstav a expozícií sa narodil v Starej Haliči (okr. Lučenec) v r. 1918. Absolvoval štúdium slovenskej a germánskej filológie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a svoju kandidátsku dizertačnú prácu s názvom *Vznik a vývin ľudových remesiel v Rajci* obhájil v roku 1967. Postupne do jeho bibliografie pribudli i ďalšie práce, z ktorých k najvýznamnejším patria publikácie *Ľudové umenie na Slovensku* (1956), *Ornament a jeho použitie vo výtvarnej tvorivosti* (1959), *Habáni na Slovensku* (1981) a i. Svoju plodnú životnú púť ukončil 10. apríla 2007.

Indíciu o tom, že F. Kalesný sa istý čas venoval aj výskumom v Rajeckej doline nachádzame v pomenovaní jeho dizertácie. Terénny výskum na tomto území uskutočnil na prelome 50. a 60. rokov minulého storočia, teda v čase, keď staré spôsoby práce, remeslá ale aj tradičné životné hodnoty boli v rámci celého územia Slovenska na masívnom ústupe a nahrádzali ich nové postupy a metódy poznačené súdobou ideológiou a centrálnymi riadenými tendenciami spôsobu rozvoja krajiny. Výskumník tak bol v správny čas na správnom mieste a takpovediac o päť minút dvanásť sa mu podarilo zaz-

namenať fakty, ktoré by sa neskôr už len ťažko podarilo získať. Týka sa to remesiel, výrobných postupov a nástrojov súvisiacich s nimi, rôznych reálií a bežných predmetov zviazaných s vtedajším spôsobom života a ich pomenovaní. Mnohé z dovtedy bežných reálií sa postupujúcou modernizáciou práce počas niekoľkých rokov či desaťročí vytratili z každodenného života a spolu so svojimi názvami pozvoľne upadli do zabudnutia. Ukázalo sa, že roky po 2. svetovej vojne a najmä éra

50. a 60. rokov bola jedným z posledných žičlivých období na získanie zanikajúcich, z dnešného pohľadu vzácných, národopisných (etnografických) i jazykových (nárečových) údajov a informácií, ktoré mohli poskytnúť obraz o živote generácií na prelome 19. a 20. storočia a v neprajnom čase vojnami poznačenej prvej polovice 20. storočia.

Konkrétnym výstupom etnografického bádania, ktoré F. Kalesný realizoval v Rajeckej doline v r. 1956 – 1960 formou terénneho výskumu a štúdiom vo viacerých domácich aj zahraničných archívoch bola práca s názvom *Ľud Rajeckej doliny*. Výskumník ju skoncipoval už v r. 1961, teda bezprostredne po vykonanej výskumnej práci. Rajec, ako prirodzené centrum obcí Rajeckej doliny a známe mestečko remesiel, stál do tých čias bokom akéhokoľvek bádateľského záujmu, preto sa Kalesného národopisne zamerané výskumy uskutočnené v tejto oblasti a ich výsledky javia ako veľmi záslužné.

Rukopis svojej pôvodnej práce o ľude Rajeckej doliny rozdelil autor na štyri väčšie celky. V úvodnej (tzv. historickej) časti opísal Rajeckú dolinu ako prirodzené jadro žilinsko-rajeckej kotliny, predstavil jej praveké a ranno-historické sídla a mestečko Rajec ako najstaršiu osadu tejto oblasti. Súčasťou vstupnej časti je napríklad opis počiatkov remeselníctva a vznik cechov a tiež podrobne popísaný súdny spor mesta Rajec s panstvom Lietava o navrátenie pôvodných starých práv. V druhej časti venovanej remeslám a cechom opísal autor ich pôvod a fungovanie v čase najväčšieho rozmachu remeselnej a cechovej činnosti, v tretej sa pokúsil načrtnúť základné obrysy hmotnej a ľudovej kultúry na opisovanom území a napokon v štvrtéj (tzv. dokumentárnej) časti predstavil prepis rôznych historických dokladov a zoznamov, napríklad podrobných súpisov rajeckých remeselníkov, článkov jednotlivých remeselníckych cechov, prepis J. Machalického rukopisu o Rajci a pod. Knihu doplnil zoznamom prameňov, vysvetlivkami, mapkami a prehľadom použitej literatúry.

F. Kalesný bol dobrým znalcom histórie rajeckej oblasti. Podarilo sa mu zhromaždiť a preštudovať značné množstvo literatúry o tomto starobylom mestečku, pričom dokázal zistené historické fakty primerane využiť pri prezentovaní výsledkov svojich výskumov. Vo vlastnej interpretácii tak vedel zúročiť a predstaviť rôzne zaujímavé informácie z histórie Rajca, napr. o regrutovaní a verbovaní na konci 18. a 19. storočia, údaje o varení piva a o rajeckých pivovarníkoch, originálne fakty o ľudovom a remeselnom rezbárstve a i.

Aj keď s odstupom rokov vnímame mnohé názory predstavené v diele *Ľud*

Snímka: archív rodiny Kalesných

PhDr. FRANTIŠEK KALESNÝ, DrSc.

Rajeckej doliny ako prekonané, práci ako celku nemožno uprieť, že zaznamenáva množstvo autentických a relevantných národopisných údajov, vrátane detailných popisov rôznych remeselníckych činností, ktoré poskytujú solídny obraz o živote a práci ľudí na opisovanom území nielen v historických, ale aj v relatívne novších časoch.

Značný rozsah práce (vyše 500 strán) nezriedka zaťaženej mnohostránkovými prepismi historických textov, rôznymi zoznamami, súpismi a rozsiahlymi citáciami bol pravdepodobnou príčinou, prečo sa ju autorovi nepodarilo vydať v pôvodnej podobe. Veľa faktov o Rajeckej doline, rôzne historické záznamy či vzácné dobové fotografie tak zostali iba na rukopisne pripravených stránkach.

V priebehu nasledujúcich rokov však autor vyabstrahoval, upravil a aktualizoval podstatné časti pôvodnej práce opisujúcej rajecké remeslá. Vzniklo tak dielo, ktoré F. Kalesný následne obhájil v r. 1967 ako spomínanú kandidátsku prácu s názvom *Vznik a vývin ľudových remesiel v Rajci*.

V dizertácii sa jej autorovi podarilo podrobne opísať remeslá a rôzne pracovné činnosti, ktoré v Rajci a blízkych obciach fungovali po stáročia. Predstavil napríklad činnosť ševcov, garbiarov, medovníkárov, opísal pracovné postupy pri spracovaní koží a kožušín, pri výrobe klobúkov, prezentoval informácie o remeselníkoch, ktorí boli v mnohých prípadoch aj poslednými nositeľmi príslušných remesiel a pod. Počas svojich výskumov v okolí Rajca sa mu totiž podarilo osobne stretnúť s ešte žijúcimi remeselníckymi majstrami alebo s ich rodinnými príslušníkmi, ktorí si na výrobu remeselníckych produktov pamätali. Mal možnosť hovoriť s čižmárskym majstrom Jozefom Smieš-

kom, s mangliarom Mikulášom Uhlárikom a jeho manželkou, s dcérou garbiarskeho majstra Pavla Žilinčika, Magdalénou Žuchovou, s kožušníkmi Jozefom Jančovičom a Andrejom Žuchom a inými. Aj vďaka tomu mohol relatívne podrobne a verne zrekonštruovať a opísať jednotlivé zanikajúce pracovné postupy. Okrem cenných historických či národopisných údajov a detailného opisu remeselníckych postupov priniesli jeho zistenia aj nárečové, poväčšine terminologické (t. j. dnes už prakticky neznáme a zaniknuté) lexémy z jednotlivých pracovných odvetví.

Aj keď sa v 90. rokoch minulého storočia dostala Kaleného práca *Vznik a vývin ľudových remesiel v Rajci* do zoznamu plánovaných knižných diel v jednom zo slovenských vydavateľstiev, kniha nakoniec neuzrela svetlo sveta. Napriek tomu je na mieste konštatovanie, že výskum Františka Kalesného v Rajeckej doline spred viac ako 50 rokov priniesol výsledky, ktoré sú z viacerých aspektov jedinečné a v primeranej interpretácii môžu byť užitočné aj v súčasnosti, najmä pre odborníkov a záujemcov z radov historikov, národopiscov či jazykovedcov.

PaedDr. Miloslav SMATANA, CSc.,
absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre,
pracuje v Jazykovednom ústave SAV
v Bratislave

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA

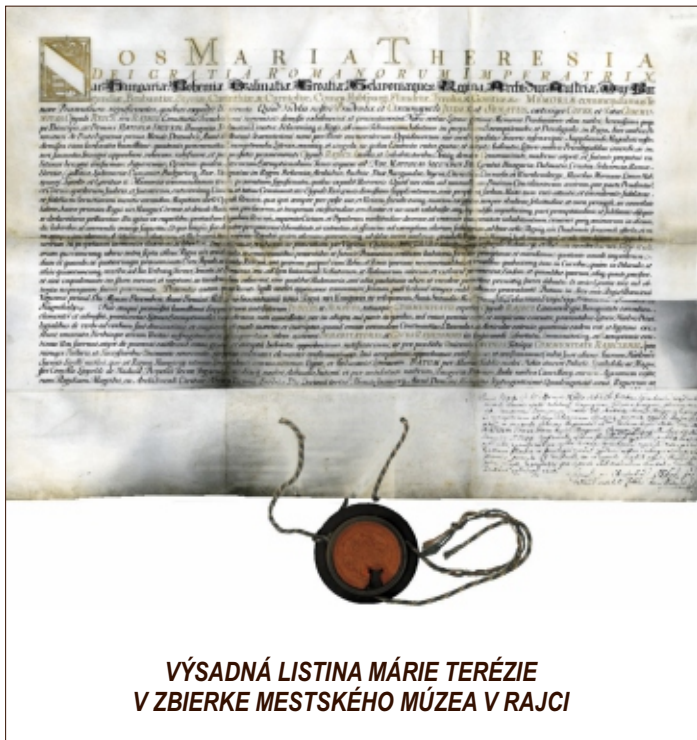
11. časť

... v kronike nájdeme prehľadný zoznam niektorých dôležitých kultúrnych pamiatok v Rajci? Zapisovatelia vychádzali z dostupnej súdobej literatúry druhej polovice 20. storočia, a to najmä z publikácií *Súpis pamiatok na Slovensku* (1969) a *Hnuteľné pamiatky stredoslovenského kraja v štátnych zoznamoch* (1970; obe vyšli pod hlavičkou Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody so strediskom v Banskej Bystrici). Medzi spomínanými rajeckými pamiatkami nájdeme napríklad **starú budovu fary**, o ktorej sa dozvedáme, že pôvodne renesančná budova z roku 1657 bola v roku 1749 dotvorená v barokovom štýle a v 19. storočí ešte dodatočne upravená; **kostol svätého Ladislava** a niektoré jeho súčasť, napríklad hlavný oltár (pochádza z druhej polovice 19. storočia), **bočné oltáre, plastika Ukrižovaného, kazateľnica, krstiteľnica a organová skriňa**. Pôvodná stavba kostola pochádzala z prvej polovice 14. storočia, dominujúce barokové prvky získala prestavbou v 18. storočí. K ďalším kultúrnym pamiatkam sa priraduje **Trojičný stĺp, kaplnka** (postavená pri ceste smerom na Šuju) a **radnica**. Renesančná budova radnice postavená v 16. storočí nadobudla svoj barokový vzhľad pri stavebných úpravách o dve storočia neskôr a je známe, že jej pôvodne otvorené arkády slúžili ako trhové miesto (tržnica). Ku kultúrnym pamiatkam v mestečku boli zaradené aj niektoré staré **obytné domy** na

V roku 2017 vstupuje naša rubrika svojím jedenástym pokračovaním do druhej desiatky článkov plných pestrých zaujímavostí, údajov a faktov z najstaršej histórie i nedávnej minulosti Rajca. Čitatelia **Spravodajcu mestského múzea Rajec** a všetci, ktorých zaujímajú časy bývalé, majú opäť možnosť poodhaliť stránky rajeckej minulosti, po rokoch už tak trochu zapadané prachom, a zároveň si pripomenúť dobu, keď sa Rajec rodil, budoval a postupne formoval do dnešnej podoby.

Viete napríklad, že...

námestí s pôvodnými popisnými číslami 347, 348, 365, 385 (tzv. pivovarský dom), 384 (v čase zápisu do kroniky tu bol obchod s hračkami), 379 a dom č. 414, ktorý stál na vtedajšej Kukučínovej ulici.

VÝSADNÁ LISTINA MÁRIE TERÉZIE
V ZBIERKE MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

... že mestečko Rajec dostalo v minulosti niekoľko výsadných listín poskytujúcich jeho obyvateľom určité, pomerne významné práva? Išlo napríklad o povolenie konať trhy, oslobodenie od kráľovského mýta, oslobodenie od miestneho poplatku (tzv. *miestne*) a pod. V kronike sa uvádza, že v novembri 1908 rajecký duchovný Chilko Pál preložil latinsky písané výsadné listiny do maďarčiny a z maďarčiny do slovenčiny ich v roku 1941 preložil rajecký vedúci notár Štefan Dvorský. Na stránkach kroniky sa častejšie spomínajú nasledujúce výsadné listiny: **Výsadná listina Rudolfa II.** – daná 20. júla 1604 v Pražskom kráľovskom zámku; **Výsadná listina Mateja II.** – bola daná v Bratislavskom kráľovskom zámku 21. decembra 1609 a priniesla oslobodenie všetkých mešťanov Rajca od platenia kráľovského mýta a miestneho, čo značilo, že Rajčania mali slobodu mýta a miestneho v takom rozsahu, ako ostatné kráľovské mestá; **Výsadná listina Karola VI.** – daná v Luxemburskom kaštieli 16. júna 1719 – v nej otec Márie Terézie potvrdil trhy povolené predchádzajúcimi kráľmi a povolil ďalšie trhy na deň s'atia sv. Jána Krstiteľa, a tiež týždenné a dobyčie trhy každú sobotu od Vianoc do Veľkej noci; **Výsadná listina Márie Terézie** – daná vo Viedni 13. januára 1749 – táto potvrdzovala výsadnú listinu Mateja II. a oslobodzovala obyvateľov mestečka od mýta a miestneho; a napokon **Výsadná listina Františka I.** – daná vo Viedni 26. februára 1830 – okrem iného potvrdzovala i rozšírenie trhov, čo znamenalo, že sa mohli konať vždy nasledujúci pondelok po sviatkoch príslušných svätých.

... o poriadok v meste sa kedysi starali *hajtmani, drábi a hlásnici*? Títo tvorili akúsi poriadkovú skupinu, pričom všetci konali na rozkaz svojho veliteľa – *mestského kapitána*. V kronike nájdeme i tresty, ktorými boli stíhané vtedajšie porušenia pravidiel naživanja medzi spoluobčanmi a narušenia poriadku v mestečku. Tak sa dozvedáme, že napríklad za menšiu krádež bol „*zlodej vodený po uličách bubnom a vyhlasovaním jeho výstupkov skrz sluhu mestského*“. Za väčšiu krádež bol páchatel „*nielen vodený bubnom, ale ešte aj v každej ulici korbáčom 2 – 4 razy šľahaný*“. Za násilnícky čin mohol byť „*prikovaný za krky o výstupník naprostred rínku stojácejmu kamennému stípu, prnier nazvanému a trest tento volal sa Scandalum publicum*“. Nesláne známy bol i tzv. *dereš*, ktorého použitie si môžeme predstaviť podľa nasledujúceho opisu: „*Vozík tento bol prmeraný persone zločincovej železom na nohy, na ruky a driek opa-*

trený, kde sa zločinec pripnul a svoj trest palicou, alebo korbáčom ťasaný vybavel“. Od roku 1848 boli opísané tresty zrušené. Odstránený bol aj kameň z piliera na rínku, ku ktorému zvykli strážcovia zákona pripútať potrestané osoby. Dochovali sa i záznamy, podľa ktorých bolo kedysi väznenie pre previnilcov situované v priestoroch historickej radnice, t. j. na *ratúze*. Boli tam „*dva árešty – jeden pri izbe hajtmanskej a druhý – cigánsky, pri schodoch. Bolo tu teda vrchné väzenie miernejšie a spodné tvrdšie*“.

... **kanalizácia v Rajci sa začala budovať už v rokoch 1941 – 1943?** V tom období sa vybuďovala časť kanalizácie od rímsko-katolíckeho kostola až do Rajčanky. Na betón bol použitý dolomit z neďalekej Baranovej. Zaujímavosťou je, že staré rajecké klenby niektorých budov a stavieb boli tufové, ako svojho času potvrdil F. Krejsa, zakladateľ ZIPP a známy rajecký stavitel (zmienil sme sa o ňom v predchádzajúcej časti nášho seriálu). Keď stavebníci hľadali zdroje tufu, natrafili naň v neďalekých dedinách Bodiná a Domanižská Lehota, z ktorých druhá menovaná je miestnou časťou obce Domaniža (oficiálne bola k nej pričlenená už v r. 1906) a leží približne 2 km južne od centrálnej Domaniže na ceste do Pružiny.

VÝSTAVBA KANALIZÁCIE V 60. ROKOCH 20. STOROČIA

... **kronika sa zmieňuje aj o obyvateľoch cigánskeho pôvodu v Rajci?** Spomína sa v nej, že na prelome 19. a 20. storočia bývala v Rajci cigánska rodina Antona Ráca, ktorý bol obecným hrobárom zvierat – v nárečiach je pre túto činnosť rozšírené aj pomenovanie *šinter*. Rodina bývala v tzv. *pastierni*, čo bol vlastne obecný príbytok pod svahom Dubová. Od roku 1960 sa v súvislosti s cigánskymi obyvateľmi Rajca po prvýkrát spomína priezvisko Radič.

... **neďaleká obec Ďurčiná sa vo viacerých súvislostiach spomína aj v rajeckej kronike?** Spolu s obcami Malá a Veľká Čierna a Šuja mala byť už v roku 1942 aj Ďurčiná zlúčená s Rajcom, no napokon sa tento zámer neuskutočnil. Stalo sa tak až 21.12.1971, kedy došlo k administratívne príčleneniu obcí Šuja a Ďurčiná k Rajcu, čím počet obyvateľov mesta narástol na približne 5200. Ďurčiná, tak ako iné obce v Rajeckej doline, patrila až do 1. septembra 1846 pod Lietavské panstvo. Ľudová etymológia dáva do súvislosti názov obce s nájazdmi Turkov („*Turčina*“), no už v prvej písomnej zmienke doloženej a datovanej rokom 1393 je uvedená pod názvom POSESIO GEORKLEHATA-YA – v tom čase ešte patrila pod panstvo Rajeckého hradu. V neskorších starých písomných záznamoch sa spomína ako Dyworchyna (r. 1474), Durczina (r. 1488), Giurczina (r. 1598), Jurchina (r. 1808) a napokon Ďurčina (r. 1922). Tvrdenie, že toto územie bolo osídlené už v dávnej minulosti dokladá i vzácny

nález medenej sekerky z obdobia rokov asi 2000 – 1500 p. n. l. Od Jozefa Vitolaya, ktorý vlastnil väčšinu majetkov v obci ich kúpil občan Ďurčinej Jozef Vysoký, ktorý sa v roku 1931 vrátil z Chicaga v USA. Objekty bývalého majera, najmä maštale, humná a kúsok hospodárskeho dvora kúpil Vincent Zadňančin a tzv. *bírešovňu* Blažej Michalec. Do roku 1900 bola v obci drevená škola, neskôr bola postavená nová budova školy, ktorá slúžila až do r. 1972, kedy boli uvedené do prevádzky obnovené školské objekty. Do roku 1972 prebiehala i socializácia pôdy v Ďurčinej, nikdy však nenastalo úplné zoštatnenie všetkej pôdy. V tzv. *Očkech grunte* stála ešte v rokoch združstevňovania stará lipa pozoruhodná svojou hrúbkou, ktorej vek odhadovali vtedy starí obyvatelia až na 600 rokov. V súčasnosti je táto lipa veľkolistá s obvodom kmeňa vyše 6 metrov chráneným prírodným útvarom a jej vek sa reálne odhaduje na 400 rokov.

Snímka: Jozef Feiler

MAJER V ĎURČINEJ V SÚČASNOSTI

... prvá väčšia vlna modernejšej výstavby v Rajci sa začala už počas 2. svetovej vojny a naplno sa rozvinula po jej skončení? Vtedy vznikli viaceré stavby, ktoré formovali novú – povojnovú tvár mestečka a do dnešných dní stoja na pôvodnom mieste. V kronike Rajca sa píše, že už v roku 1943 sa začala výstavba bytových jednotiek, napríklad štvorposchodových budov na vtedajšej ulici Sovietskej armády (bytovky patrili závodu Slovena) a v rokoch 1948 – 1951 pribudol na ulici 1. mája tzv. *sociálny dom*, ktorý dodnes slúži verejnosti (v súčasnosti ako kultúrny dom). V rokoch 1949 – 1950 bola postavená základná škola (ZDŠ) na Kašjakovej ulici (v 60. rokoch vyhorela) a už od roku 1957 stoja na svojom mieste budovy, v ktorých boli na poschodí bytové priestory a na prízemí predajňa PNS a dva obchody s potravinami – v jednom z nich bývala dlhší čas predajňa mliečnych výrobkov, tzv. *mliekareň*. V roku 1956 boli dané

PO POŽIARI ZDŠ NA KAŠJAKOVEJ UL. (6.1.1970)

**PREDAJŇA MLIKAREŇ (LAHÔDKY):
ČAKANIE V RADE PRI RANNOM NÁKUPE MLIKA (r. 1971)**

do užívania sezónne ubikácie pod správou Štátneho majetku Krivín. V rokoch 1956 – 1959 boli vystavené administratívne budovy v časti Vojtová a od roku 1958 stojí na ulici 1. mája 12 bytová jednotka (s popisným číslom 767). Približne v rokoch 1958 – 1961 bola postavená aj budova (pôvodne) Okresného ústavu národného zdravia (známa ako *poliklinika* či *ústav*) a rodinný dom č. 773 určený pre správcu budovy ústavu. Veľká generálna oprava hotela *Kľak* bola realizovaná v roku 1962 a o rok neskôr boli postavené na „*Pieskoch*“ dielne ČSAD. Generálnej opravy sa v tom čase dočkal i dom Vincenta Paulínyho na námestí, ktorý dostal už takmer súčasný vzhľad a zmenil sa na hostinec *Dubová*. Učiteľská 14-bytová jednotka bola na Hollého ulici postavená v roku 1968 a benzínová pumpa (kedysi *Benzinol*,

**UČITEĽSKÁ BYTOVKA
S NOVOU ZDŠ NA HOLLÉHO UL. V R. 1972**

dnes *Slovnaft*) stojí na Partizánskej ulici od roku 1971. V školskom roku 1973 – 1974 začala svoje úspešné účinkovanie 2. základná škola (ZDŠ) v Rajci (dnes ZŠ na Lipovej ulici). Spomenutá vyhorená škola na Kašjakovej ulici bola po požiari opravená a opäť daná do prevádzky v roku 1973.

(Pokračovanie nabadúce)

Poznámka: Fakty z kroniky uvádzame tak, ako boli zaznamenané. V niektorých prípadoch zápisy upravujeme (najmä kvôli rozsahu), príp. doplníme našimi postrehmi a poznámkami.

PaedDr. Miloslav SMATANA, CSc.,
absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje
v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

5x snímka: zbierka Mestského múzea v Rajci

NENÁPADNÝ HMYZ RAJECKEJ DOLINY 5

Príspevok sa zaoberá prieskumom entomofauny (z radu chrobákov – Coleoptera) na vybratých bližšie špecifikovaných lokalitách Rajeckej doliny, ako aj hodnotenie zaujímavých nálezov. Sú tu uvedené aj možnosti rýchleho prekladu textu z cudzieho jazyka.

The contribution deals with research of entomofauna (from the order of beetles – Coleoptera) on selected, more precisely specified localities in Rajeca dolina, as well as evaluation of interesting findings. They are listed here also the possibilities of fast text translation from a foreign language.

Mapovanie výskytu hmyzu prebieha v rámci entomofaunistického prieskumu Rajecké doliny vykonávaného na základe Rozhodnutia OU-ZA-OSZP1-2014/035 5/Gs, vydaného Okresným úradom v Žiline, odborom starostlivosti o životné prostredie. Príspevok je pokračovaním série (BLAŽEK 2012, 2013, 2014, 2016) a zahrnuje výsledky prieskumu od roku 2016 ako aj nálezy staršieho dáta, ktoré sa v minulosti nepodarilo determinovať.

Pre určovanie hmyzu sú potrebné aj kľúče alebo iná odborná literatúra, ktoré často bývajú dostupné len v cudzom jazyku, a to vo fyzickej alebo elektronickej podobe.

Ak sa text nachádza vo fyzickej podobe, naskenuje sa (alebo fotoaparátom nasníma) vo vysokej kvalite a obrázok sa uloží do PC vo formáte s obrazovou príponou jpg, alebo sa na taký dodatočne zmení vo vybranom grafickom editore.

Ak sa dokument (napríklad na internete) nachádza v akejkoľvek forme elektronickeho obrazu, z ktorej nie je možné kopírovať ho ako text, v tom prípade sa obrázok (alebo jeho časť) na monitore počítača zväčší na maximum. Stlačením klávesy Prt Sc (Print screen) sa obsah celej obrazovky uloží do operačnej pamäti ako obrázok s príponou bmp. Ďalej sa vo zvolenom grafickom editore otvorí nový dokument a do neho sa vloží obraz stlačením kláves Ctrl-v. Orezaním výberu vznikne nový obrázok požadovaneho textu, ktorý sa uloží s príponou jpg.

Obrazové súbory jpg sa vkladajú do programu FineReader, ktorý ich pretransformuje na text. Tam sa aj editujú prípadné chyby a uloží sa ako Word dokument. Odtiaľ alebo priamo z programu sa blok textu kopíruje (Ctrl-c) do automatickeho prekladača (Ctrl-v) na internete napríklad – <https://translate.google.sk/>, alebo vo vlastnom počítači. Celý postup trvá krátky čas a pre získanie základných

informácií pre determináciu je často dostačujúci. *Vid' ukážka obr. 1.*

LOKALITY S ICH GPS SÚRADNICAMI, CHARAKTERISTIKOU A DÁTUMOM NÁLEZU

1. Čičmany (48.9541 N, 18.5171 E), zo semien *Alcea rosea*, 26.9.2016.
2. Kamenná Poruba (49.0726 N, 18.6897 E), brehy potoka v smrekovom lese, 21.10.2012.
3. Kamenná Poruba (49.0521 N, 18.7103 E), lesná lúka pri potoku, 17.7.2015.
4. Kľače (49.1022 N, 18.6455 E), spadané lístie vrb a jelší, 22.4.2012.
5. Kunerad (49.1010 N, 18.7546 E), lesná cesta a lúka, 22.5.2016.
6. Lietava (49.1774 N, 18.6760 E), pole, zhnitá tráva, 15.10.2013.
7. Lietavská Lúčka (49.1683 N, 18.7264 E), okraj lesa, mach, 21.3.2014.
8. Lietavská Závadka (49.1840 N, 18.6485 E), brehy potoka, vrby, topole, 4.10.2012.
9. Malá Čierna (49.1031 N, 18.5967 E), náhodný nález, 1.5.2015.
10. Malá Čierna (49.1086 N, 18.5983 E), brehy potoka, 6.5.2016.
11. Rajec (49.0794 N, 18.6345 E), breh rieky, odpad zo záhrad, 7.4.2012.
12. Rajec (49.0858 N, 18.6322 E), záhrada pri dome, 15.7.2015.
13. Rajec (49.0858 N, 18.6322 E), záhrada pri dome, 9.4.2016.

14. Rajec (49.0858 N, 18.6323 E), záhrada pri dome, 22.4.2016.
15. Rajec, dolina Vojtová (49.0978 N, 18.6114 E), niva potoka, 19.5.2013.
16. Rajecká Lesná (49.0300 N, 18.6306 E), niva potoka v Rybnej, 5.6.2011.
17. Rajecká Lesná (49.0315 N, 18.6278 E), niva potoka v Rybnej, 29.4.2012.
18. Šuja (49.0620 N, 18.6176 E), rašelinisko, bahno, 1.5.2015.
19. Šuja (49.0678 N, 18.6123 E), smyk okolo potoka, 4.7.2014.
20. Šuja (49.0675 N, 18.6088 E), niva potoka, 8.5.2015.
21. Šuja (49.0552 N, 18.5884 E), mravenisko *Formica rufa*, 3.1.2017.
22. Turie (49.1452 N, 18.7587 E), kosená lúka, 3.3.2017.
23. Veľká Čierna (49.0849 N, 18.6016 E), potok, Golf Park, 19.4.2016.
24. Veľká Čierna (49.0849 N, 18.6016 E), mach, kraj lomu, 12.5.2016.

SÚPIS URČENÝCH DRUHOV

Pri každom druhu je udaná aj lokalita označená písmenom L a číslom podľa hore uvedeného zoznamu. Sú tu druhy registrované pre Rajeckú dolinu nové alebo druhy v minulosti už zistené, teraz nájdené na nových lokalitách, ale aj exempláre nájdené v minulosti, ktoré sa doposiaľ nepodarilo určiť. Všetky dokladové exempláre sú uložené v zbierke autora alebo determinátorov.

Apionidae

Apion longirostre Olivier, 1807, L1

Byturidae

Byturus ochraceus (Scriba, 1790), L10

Carabidae

Agonum micans Nicolai, 1822, L10
Amara eurynota (Panzer, 1796), L7
Badister bullatus (Schrank, 1798), L22
Dyschirius globosus (Herbst, 1784), L23
Stenolophus teutonius (Schrank, 1781), L5

(207) B. J. LEMPKE : *Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera* 185
apex van de rechter voorvleugel schuin afgesneden is, waardoor de voorrand veel te kort is (VERHAAK).

Obr. 1: PRÍKLAD TEXTU V HOLANDČINE PREKLAD:
... VRCHOL (PRAVÉHO) PREDNÉHO KRÍDLA JE ŠIKMO ZREZANÝ TAK,
ŽE PREDNÁ HRANA JE VEĽMI KRÁTKA...

Cerambycidae

Pogonocherus ovatus (Goeze, 1777), L10

Agonum micans Nicolai, 1822, L10

Amara eurynota (Panzer, 1796), L7

Badister bullatus (Schrank, 1798), L22

Dyschirius globosus (Herbst, 1784), L23

Stenolophus teutonius (Schrank, 1781), L5

Coccinellidae

Clitostethus arcuatus (Rossi, 1794), L12

Scymnus frontalis (Fabricius 1787), L10

Corylophidae

Corylophus cassidoideus (Marsham, 1802), L7

Curculionidae

Brachysomus hispidus (L. Redtenbacher, 1849), L4

Ceutorhynchus abbreviatus Fabricius, 1792, L19

Cionus scrophulariae (Linnaeus, 1758), L19

Cossonus linearis (Fabricius, 1775), L17

Donus ovalis (Boheman in Schönherr, 1842), L19

Dorytomus affinis (Paykull, 1800), L7

Ellescus bipunctatus (Linnaeus, 1758), L8

Glocianus punctiger (Gyllenhal in Schönherr, 1837), L19

Isochnus foliorum (O. F. Müller, 1764), L11

Leiosoma cribrum (Gyllenhal in Schönherr, 1834), L15

Minyops carinatus (Linnaeus 1767), L19

Nedyus quadrimaculatus (Linnaeus, 1758), L19

Nedyus quadrimaculatus (Linnaeus, 1758), L15

Orthochaetes setiger (Beck, 1817), L17

Otiorhynchus laevigatus (Fabricius, 1792), L17

Rhynchaenus fagi Fabricius, 1801, L17

Endomychidae

Mycetaea subterranea (Fabricius, 1801), L11

Erotylidae

Tritoma bipustulata Fabricius, 1775, L20

Histeridae

Dendrophilus pygmaeus (Linnaeus, 1758), L21

Chrysomelidae

Aphthona ovata Foudras, 1861, L3

Asiorestia ferruginea (Scopoli, 1763), L8

Longitarsus exoletus (Linnaeus, 1758), L3

Longitarsus melanocephalus (DeGeer, 1775), L3

Longitarsus pratensis (Panzer, 1794), L3

Mniophila muscorum (Koch, 1803), L2,16,17

Phaedon cochleariae (Fabricius, 1792), L4

Phyllotreta exclamationis (Thunberg, 1784), L23

Phyllotreta nigripes (Fabricius, 1775), L14

Psylliodes chalconera (Illiger, 1807 d), L10

Hydrophilidae

Cercyon ustulatus (Preyssler, 1790), L13

Monotomidae

Monotoma conicicollis Aubé, 1837, L6,21

Monotoma picipes Herbst, 1793, L6

Nitidulidae

Thalycra fervida (Olivier, 1790), L2

Pselaphidae

Pselaphus heisei Herbst, 1792, L9

Scirtidae

Elodes marginata (Fabricius, 1798), L5

Scolytidae

Pityogenes chalcographus (Linnaeus, 1761), L16

Scaptidae

Anaspis frontalis (Linnaeus, 1758), L24

Sphaeriusidae

Sphaerius acaroides Waltl, 1838, L18

Staphylinidae

Encephalus complicans Stephens, 1832, L5

Scaphidium quadrimaculatum Olivier, 1790, L14

ZAÚJÍMAVÉ NÁLEZY

V minulej časti príspevkov spomínaný výskyt (odborníkmi komentovaný ako: „mimoriadny nález všeobecne veľmi vzácneho druhu“) *Thamiocolus kraatzi* (C. N. F. Brisout de Barneville, 1869) na lokalite nivy potoka č. 4466 (číslo podľa Mapy správcovstva tokov) (BLAŽEK & KRÁTKÝ) bude asi zasa patriť minulosti, pretože skôr ako mohla byť lokalita prevedená do vhodnej formy územnej ochrany prírody, bola dookola ohradená elektrickým drôtom a vypasená dobytkom. Vid' obr. 2.

Systematický prieskum výskytu chrobákov prebiehal aj na Šujskom rašelinisku. V rokoch 1999–2000 sa zistilo 610 druhov chrobákov metodikou Malaiseho pascí, smýkaním, oklepávaním a individuálnym zberom. Od roku 2013 v rámci povolenia OÚ ŽP v Žiline pod číslom 2013/579-4/RYP prieskum pokračoval metodikou zberu do zemných pascí. Doteraz tak bolo na rašelinisku v Šuji a príľahlom okolí zaznamenaných 875 druhov chrobákov. (MAJZLAN 2016)

Obr. 2: STAV LOKALITY VÝSKYTU *THAMIOCOLUS KRATZII* V AUGUSTE ROKU 2014 A V LETE 2016 (SNÍMKA: AUTOR)

V spomenutej práci sa uvádza, že pre celé sledované územie boli zistené viaceré faunisticky významné druhy: *Leistus terminatus* (Panzer, 1793), *Choleva paskoviensis* Reitter, 1913c, *Liocytusa minuta* (Ahrens, 1812), *Platydracus latericola* (Grav., 1806), *Euconnus wetherhallii* (Gyllenhal, 1813), *Ocyopus brunripes brunripes* (Fabricius, 1781), *Hoplia farinosa* (Linnaeus, 1761), *Dryops nitidulus* (Heer, 1841), *Chaetocnema sahlbergi* (Gyllenhal, 1827), *Amalus scortillum* (Herbst, 1795), *Coeliodes nigratarsis* Hartmann F., 1895 a *Tapeinotus sellatus* (Fabricius, 1794).

Ďalej uvádzam nálezy vykonané terénnym spolupracovníkom (MERTLÍK leg., det. et coll.). *Calambus bipustulatus* (Linnaeus, 1767). Rajecké Teplice, breh Rajčianky (49.1283 N, 18.6716 E), 23.10.2016, v kôre javoru *Acer campestre*. *Ampedus karpathicus* (Buysson, 1885), *Lacon lepidopterus* (Panzer, 1801), *Ampedus praestus* (Fabricius, 1792). Turie, vrch Čipčie (49.1333 N, 18.7717 E), 24.10.2016, v práchnivom dreve vývratu smreku. *Stenagostus rhombeus* (Olivier, 1790), *Ceruchus chrysomelinus* (Hochenwarth, 1785), *Pogonocherus ovatus* (Goeze, 1777), *Xylita livida* (C.R.Sahlberg, 1834). Kunerad, Sviťačova dolina, vrch Slačiny (49.0917 N,

18.7850 E), 26.10.2016, pod kôrou jedle a v práchnivom dreve vývratu.

POĎAKOVANIE

Ďakujem prof. RNDr. Otovi MAJZLANOVI, PhD., z Univerzity Komenského v Bratislave za determináciu v minulosti nazbieraných exemplárov hlavne z čeľade Curculionidae a Josefovi MERTLÍKOVI z Opatovic nad Labem za pomoc pri terénnom prieskume a poskytnutie údajov o zaujímavých nálezoch z Rajeckej doliny.

LITERATÚRA

- BLAŽEK R. 2012, 2013, 2014, 2016: Ne-nápadný hmyz Rajeckej doliny (časť 1 až 4). *Spravodajca mestského múzea v Rajci*.
- BLAŽEK R. & KRÁTKÝ J. 2015: Nové nálezy nosatce *Thamiocolus kraatzii* (Coleoptera: Curculionidae: Ceutorhynchinae) na Slovensku. *Folia faunistica Slovaca* 20 (1): 9-12.
- MAJZLAN O. 2016: Epigeické chrobáky (Coleoptera) ako bioindikátor stability rezervácie Šujské rašelinisko. *Folia faunistica Slovaca* 21 (2): 115-130.

Obr. 3: **CLITOSTETHUS ARCUATUS (ROSSI 1794) VZÁCNÁ LIENKA ŽIJÚCA NA BREČTANE, VEĽKOSŤ 1,7 MM**
SNÍMKA: AUTOR

Ing. Radomír **BLAŽEK** z Rajca, vyštudoval Fakultu technologickú VUT Gottwaldov – ČR, amatérsky entomológ, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti pri SAV Bratislava. Kontakt: radom.blazek@gmail.com

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK

10. výber: písmeno Ž

V tohtoročnom **Spravodajcovi mestského múzea v Rajci** prinášame záujemcom o rajecké nárečie abecedne posledný ukážkový výber z rajeckého nárečového slovníka. V aktuálnej desiatej časti prezentujeme slová, ktoré sa začínajú **písmenom Ž**.

V predchádzajúcich ukážkach sme postupne predstavili nárečové slová písmen A – Z a priblížili sme spôsob spracovania heslových slov, spolu so zoznamom použitých skratiek a zoznamom obcí, z ktorých nárečový materiál pochádza (p. *Spravodajca Mestského múzea Rajec*, 2007, s. 6 – 11; 2008, s. 6 – 10; 2009, s. 9 – 13; 2010, s. 11 – 14; 2011, s. 7 – 11; 2012, s. 8 – 13; 2014, s. 9 – 12, 2015, s. 10 – 12, 2016, s. 11 – 14).

Tí, ktorí si jednotlivé časti rajeckého nárečového slovníka odkladali, majú k dispozícii prehľadný výber nárečových slov (lexém), typických pre rajecké nárečie, t. j. nárečie, ktoré charakterizovalo (a viac-menej stále charakterizuje) jazykový prejav obyvateľov obcí Rajeckej doliny a

blízkeho okolia. Pretože v aktuálnom vydaní *Spravodajcu* prezentujeme posledný diel slovníka (nie však nášho seriálu o rajeckom nárečí), pripájame z praktických dôvodov v prehľadnom zozname skratky a značky, použité v jednotlivých jeho častiach, ktoré sa môžu objaviť

i v ďalších pokračovaniach našich článkov.

Doteraz predstavený slovníkový materiál nie je (a ani nemôže byť) kompletný, preto sa nielen počas výskumu, ale aj v súčasnosti neustále dopĺňa o novozískané slová – lexikálne nárečové jednotky. Všetkým, ktorí majú záujem prispieť do cennej zbierky hovoreného kultúrneho dedičstva rajeckej oblasti, je určená poznámka v nasledujúcom texte.

V našich budúcich príspevkoch a rajeckom nárečí budeme postupne uvádzať ďalšie zaujímavosti a nárečové slová, ktoré pribudli do slovníka aj pričinením našich čitateľov. Vyjadrujeme presvedčenie, že sa tak slovník stane cenným zdrojom informácií o živote našich predkov a príspevom k poznaniu a zachovaniu kultúrnej jedinečnosti jazyka ľudí tejto krásnej časti Slovenska.

Pozn.: *Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, kto-*

ré by mohli pripravovaný slovník rajeckého nárečia obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdú takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, prosím, aby sa ozvali písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom zhromaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a nenapodobiteľný, originálny jazykový prejav.

Všetkým, ktorí doteraz prispeli a pomohli slovník obohatiť, srdečne ďakujeme.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí

Ž

žabaciňec i žabačiňec m. 1. expr. stojatá voda, močiar, mokrad: *Vedz oňi si to postaveli tam, vedľa žabačinca* (Rj) **2.** povlak na stojatej vode utvorený vodnými riasami a žabími ikrami; nitkovité zelené vodné (močiarne) rastliny: *Tam bola čistá voda, ale čil' je to celé zarosčené, samí žabaciňec* (Rj) **3.** žabacie ikry v huspeninovitej hmote vo vode, žaburina: *To si vidzel ve vode ti žabačince, f_kaluži, také vajička nakladzené* (Rj)

žabiar m. obyč. mn. č. žart. prezývka obyvateľov obce Šuja (podľa žiab, ktoré sa hojne vyskytovali v neďalekých močariskách a rašelinisku): *Dzurčaňi to bolo odjagživa havkári a Šujaňi zaseg žabiari* (Rj)

žabica ž. plochý sivý kameň v potoku (vyskytujúci sa vo vrstvách): *Tuto nižže úpustí to bola samá žabica* (Rj)

žabí príd. v spoj. žabie midlo (Rj) – plochý sivý kameň v potoku (vyskytujúci sa vo vrstvách): *Jako takí chalaňiská zme to žabie midlo zbierali, ke_dzme sa v Rajčanke kúpali, teho tam bolo moc* (Rj)

žaburina ž. 1. stojatá voda, močarina: *Teľo napršalo, ešče po mesiaci ostali ňiedze po hore samé žaburini* (Ri) **2.** nitkovité zelené vodné (močiarne) riasy: *Aj na ribňiku to vidíš ňiekedi tú žaburinu* (Rj) **3.** žabacie ikry v huspeninovitej hmote vo vode: *To mali žabi pokladzené, také žaburini* (Rj)

žalár m. nov. (zastar. árešt) väzenie: *Ňiž dobré ho ňečaká, len žalár* (Rj)

žalovac nedok. oznamovať, prezrádzať niečie previnenia, udávať priestupky niekomu nadriadenému: *Prišla domoch, farár to žaloval gazdziněj* (Rj)

žalovac sa nedok. sťažovať sa, ponosovať sa: *Večne sa mi žalovala, že ako sa ona zľe vidala* (Đu)

žalúdek m. dutý svalový orgán v brušnej dutine, v ktorom sa potrava spracúva na kašu: *A ten kľag sa robí s_tefacého žalútko* (Či)

„ŽANDÁRI“ ZASAHUJÚ PRI DEMONŠTRACIÍ V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

žandár m. 1. príslušník jednotiek vnútornej bezpečnosti (v niektorých štátoch, v minulosti aj u nás): *Kebi náz bolí žandári nachitali lebo gdo, máme s_teho opľetački* (Rj) **2.** hovor. policajt: *Čil' sú žandári hentam, jako je meskí úrad, zboku* (Rj)

žber m. olej. väčšia okrúhla drevená nádoba: *To používali tak prasacu zemiaci dlávic, alebo ke_bol vači žbér, mal kravu* (Rj) **žbérík m. zdrob.:** *Tag ňieg-*

„ŽEBRÁK“ MIKULÁŠ Z JASENOVÉHO NA RAJECKOM VÝKLADNOM JARMOKU V R. 1946

do to volal šafel' a ňiegdo žbérík, žbérig malí, žbérig veľkí a žbér ešče aj (Rj)

ždi, ždicki zám. vymedz. za každých

okolností, ustavične, stále, vždy: *Ona hej ždi dávala tú ribu slanú na večeru* (Rj); *Ždicki som sa s ňím toľko najedovala* (Rj)

žebrácki i žebračí príd. v spoj. žebrácka kaša (Rj), **žebračia kaša** (Či) – zabíjačkové jedlo z ryže, krúpov a uvarených vnútorností

žebrák m. 1. kto sa živí žobraním: *Kedz bolí púce, žebrákvoch sa sem nahrnulo, čo sved ňevidzel* (Ri) **2.** expr. veľmi chudobný človek, chudák, beďár: *Čo mu žena umrela je z_ňeho žebrág, ufúľaní, špinaví chodzí, hrozná čosi!* (Rj) **3.** expr. mrzák, kalika, chorľavý človek: *Bolo modz žebrákvoch, bez ruki, bez nohi, aj takých, čo len margirovali* (Rj) **4.** pejor. nadávka obyč. chudobnému človeku: *Čo sa sem pchá, žebrág akísi, ňevie dze je jeho miesto?!* (Rj)

žeľezničiar m. pracovník železníc: *Krajčiri pre žeľezničiarvoh obleki šijali, uňiformi* (Rj)

žeľezni príd. zhotovený, vyrobený zo železa: *Ke_ci všimňež aj na kosceľe vidzec ti žeľezné kusí, to sú ti ankri* (Rj)

žeľezo s. spracovaný a prispôsobený železný materiál používaný pri výstavbe budov, rôznych stavieb a pod.: *A doľežité bolo pri ukončení stavbi ankri, ze žeľezom spojené* (Rj)

žeľňa ž. druh malého pečiva polguľovitého tvaru: *Ftedi za grajcár dostal jednu žeľnu* (Rj)

žena ž. 1. dospelá osoba ženského pohlavia: *A kedz ho už na tú siahovicu posla a ženi podojeľi kravi, mama mu naľala do takého litrového hrmčeka teho mlieka* (Rj) **2.** manželka: *A moja*

žena mu hŕec povedala, reku, ti ottáľ-to zmizňi! (Rj)

žeňic *nedok.* strojiť mužovi (mládencovi) svadbu: *To si pamatám, ke_tento horní sused žeňel sina, to bolo takto v lence* (Rj)

žeňic sa *nedok.* (o mužovi) uzavierať manželstvo; mať svadbu: *Kebi som to chcel šeťko povedac, mój tatko sa žeňel tri rázi* (Rj)

žic *nedok.* (o dreve) mať vlastnosti surovej (ešte nezrezanej, neodpilenej) drevnej hmoty: *Ňekcel dac sušicu, že to je ňezdravé, že to je aj ňeščasľivé, ľebo čo, ľen surové drevo račiej, keré žilo ešče, ňie sucháre* (Rj)

RAJECKÝ „ŽIDOVSKÍ“ RABÍN
GEJZA VERETÍN

žid *m.* príslušník, vyznávač izraelského náboženstva (napr. v európskom prostredí charakterizovaný aj rasovou odlišnosťou, príslušnosťou k semitskej rase): *Keďz odešiel mama vraví temu židovi, aľe mladí pán, predajú ho mŕie* (Rj) **židofka** *ž.:* *Telo viem, že mi spomínala, že ešče akúsi židofku tam naproci opatrovala* (Rj)

židofskí *príd. v spoj. židofské šit'ie* (Či) – kupované tkanice

žihľava *ž.* rastlina s pŕhlivými chľpkami, *bot. pŕhlava* (Urtica): *Z holú ruku trhal tú žihľavu, nidž mu to ňerobelo, aj sa s_ňu višľahal, že proci reume* (Rj)

žila *ž.* remenný korbáč, býkovec: *Chiceli ma dvaja učňia, takúto žilu dopratal z vojni a s tú ma tasal!* (Rj)

žilka *ž. zdrob.* menšia cieva v tele, ktorou prúdi krv: *A čiľ má teľa najviadz žilék po tom žalútku, najľepšie kľagá, chitá* (Či)

žilinskí *príd. v spoj. žilinské šit'ie, žilinská robota* (Či) – typ vyšívacej techniky, prelamovanie

žiňac *nedok.* vykášať: *Repku zme té_žiňali kosákoma* (Zb)

žinčica *ž.* prevarená sŕvátka z ovčieho mlieka: *A potom dali žinčicu variť, to uš ke_cir vibrali dali to variť a tá žinčica sa musela chocháľať* (Či) * **spodňia žinčica** (Či) – tekutina po vybrání ovčieho syra

žinka *ž.* šnúrka, tkanina: *žinka* (Či)

žito *s.* 1. obilie (zrná obilia) všeobecne 2. obilnina s klasmi červeno hnedých zŕn, *bot. pšenica* (Triticum): *Ke_ca namlácelo, išlo sa do mlína ze žitom, z_ražú, z jačmeňom* (Rj)

živí *príd. v spoj. živé maso* (Rj) – chorobný rast buniek po poranení: *Aľebo mu prestrúhaž roch, tam mu začne živé maso rvośc* (Rj)

živnosc *ž.* úradne povolená zárobková (obyč. remeselnícka al. obchodná) činnosť vykonávaná pravidelne a samostatne: *Ja som robel pot firmu, aľe so_mal aj samostatnú živnosc* (Rj)

živnosňik *m.* kto vykonáva nejakú zárobkovú činnosť (obyč. remeselnícku al. obchodnú) ako živnosť: *Ftedi to bolo vadz živnosňig, ako štátni zamestnaňec, to malo takú šaržu!* (Rj)

život *m.* 1. súhrn javov charakterizujúcich živý organizmus; fyziologické, biologické jestvovanie: *Ftedi som si pomisľel, že šak ti si mi živid zachráňel!* (Ri) ♦ *živid bi bol za mňa dal* (Rj) – mal ma veľmi rád, obetoval by sa 2. proces, do ktorého je zaradená živá bytosť (obyč. človek); skutočnosť, realita: *Mi zme tu veru ňemali ľachki život* (Đu) ♦ *ju ten živid vibil* (Rj) – zažila veľmi veľa zľého, veľa si vytrpela

žľab *m.* 1. koštrúckia tvaru koryta na prievádzanie (odvádzanie) vody, kvapalín

al. iného materiálu: *Ze strechi mali porichtovaní takí žľab a dolu po ňem ti skrižľe spúščali* (Rj) 2. podlhovastá priehlbina v teréne, úžľabina: *To si vidzel, keďz ľialo, tím žľabom z hori voda vaľela* (Ri)

žľiabek *m.* zdrob. zárez, vyhlbenina, ryha, obyč. okrúhleho prierezu (obyč. na rozličných súčiastkach, výrobkoch, nástrojoch a pod.): *Naspotku sa také žľiapki porobelí, abi to zapadalo do seba* (Rj)

žrac *nedok.* 1. (o zvieratách) prijímať potravu: *Ňiekerí to s_tím žbérom postrčel k ňej, pot papuľu a s_teho žrala krava tú sečku* (Rj) 2. *pejor.* (o ľuďoch) konzumovať jedlo, jesť: *Keč prišiel takí zurobení z hori, žral aj za štiroch* (Rj) 3. (o hmyze ap.) štipať, hrýzť, pichať: *Najhoršie to bolo pri tých kravách, to ca ti ovadi žrali f_kuse* (Đu) 4. rozkladať, rozožierať: *Hrdza to žrala, roki to tam bolo ľen tak položené* (Rj) 5. znepokojovať, trápiť, sužovať, zožierať, hnevať: *Šak ňeboj sa, teho dzesi isto svedomie žere, ňespí ten dobre!* (Rj)

žrc *ž.* dlhší (nie hrubý) valcovitý kus dreva al. kovu obyč. okrúhleho prierezu: *Ja so_mal na to takú žrdz vačiu a s tím som ti piľini potúkel, dobre udlável* (Ri)

žrebec *m.* statný (dospelý) kôň samčieho pohlavia: *Mal som potom jedného žrepcu, ňebolo možné ho vychovac k poslušnosci* (Rj)

žrepčinec *m.* stredisko na udržiavanie a ošetrovanie plemenných žrebcov: *Aľe to bola tá kobolka ze žrepčinca* (Rj); *Tam dzesi chodzeľi až ňiže Trenčina, tam bol takí žrepčinec* (Rj)

žriebatko *s. zdrob. expr.* mlaďa koňa, koniča: *Do mašťale sa chala tá kobola, za tím žriebatkom* (Rj)

ŽIVNOSC – PREDAJŇA OBUVI BAŇA NA NÁMESTÍ

ŽREBEC

žriedlo s. prameň: *F Porupskej bolo, ale aj číľeg ešče je, sa mi vidzí, silné žriedlo* (Rj)

žrtka i **žřtka** ž. dlhý (valcovitý) predmet slúžiaci ako držadlo, opora, vzpera a pod.: *Stačelo ze štiri žrtki také pevňejšie uviazadz a mal si jako také slače* (Ri); *žřtkj do plota* (Či) ♦ *stojí jako žrtka v ploce* (Đu) – nečinne, bezradne, bez pohnutia

žuc *nedok.* žuvať, prežúvať: *Čo môžeš be zubov, už aňi ňemám jako žuc* (Rj)

žuc i **žuť** ž. zožltnutie (chorého pri žltacke): *Ešče aj na belme mal žuc* (Rj); *žuť* (Či)

žufanka ž. naberačka: *Naber si pekňe ze žufanku a ňerozľievaj!* (Rj) ♦ *má do žufanki, už môže iz na vojnu* (Rj) – žart. už je dospelý (podľa vonkajších pohľadných znakov)

žujka ž. 1. žuvačka so smrekovej živice: *žujka ze smolí* (Či) 2. čo sa dá žuť: *žujka* (Či)

žumpa ž. jama (nádrž) na výkaly a tekutý odpad: *Ftedi si tu hodňe ti žumpi porobelí* (Đu)

žutačka i **žutafka** ž. ochorenie pečene prejavujúca sa žltým sfarbením pokožky, žltacka: *Sa mi zdá, že žutačku mal, ňeviem isto, len ho nehalí v špitáli* (Rj); *žutafka* (Či)

žutaví príd. s nádychom žltej farby, sfarbení do žltá: *Kerésí* (huby – kuriatka) *boľí také žutavé, ale aj úplne žuté, až do oranžova* (Rj)

žútek m. vaječné žltko: *Tri žútki išli na jednu dátku, ňiegdó dal aj štiri* (Rj)

žutí príd. majúci farbu ako žltok: *Sak si fšimňi, aké má prsti žuté ot fajčeňia* (Rj) * **žutá veselienka** (Či) – jedlá huba, bot. pašupinovka obyčajná (Rozi-tes Caperata)

žutučki príd. *expr.* sfarbený do žltá, výrazne žltý; peknej žltej farby: *Také boľí*

drobunké a žutučké ti kuriatka, no, veľice zlaté! (Rj)

žvachľac *nedok.* *expr.* 1. krčiť, húzvať: *Večňe žvachľe tú čapicu, šak tag aj potom viziera* (Đu) 2. žuť, prežúvať: *Som vidzela, že čosi žvachľe v hube, ale ništ som ňepovedala* (Đu)

FAČKOV – MALOVANIE KRASLÍČ

ZOZNAM OBCÍ A ICH SKRATIEK:

Čičmany (Či)
 Đurčiná (Đu)
 Fačkov (Fa)
 Jasenové (Ja)
 Kamenná Poruba (Kp)
 Kľače (Kl)
 Korská (Ko)
 Kunerad (Ku)
 Malá Čierna (Mč)
 Rajec (Rj)
 Rajecká Lesná (Rl)
 Šuja (Šu)

Veľká Čierna (Vč)
 Zbýňov (Zb)

ZOZNAM ĎALŠÍCH POUŽITÝCH SKRATIEK A ZNAČIEK:

bot. – botanický termín
 cit. – citoslovce
 čast. – časť
 čísl. – číslovka
 čižm. – čižmársky výraz
 deb. – debnársky výraz
 det. – výraz používaný dospelými pri kontakte s deťmi
 dok. – sloveso dokonavého vidu
 expr. – expresívny výraz
 garb. – garbiarsky výraz
 hromad. – hromadné podstatné meno
 iron. – ironický výraz
 jedn. č. – jednotné číslo
 klob. – klobučnícky výraz
 kolár. – kolársky výraz
 kováč. – kováčsky výraz
 kož. – kožiarsky výraz
 krajč. – krajčírsky výraz
 m. – podstatné meno mužského rodu
 mn. č. – množné číslo
 mur. – murársky výraz
 náb. – náboženský výraz
 nedok. – sloveso nedokonavého vidu
 nov. – slovo novšieho pôvodu v nárečí
 obuv. – obuvnícky výraz
 ovč. – ovčiarsky výraz
 pejor. – pejoratívny, zhoršujúci výraz
 pomn. – pomnožené podstatné meno
 predl. – predložka
 príd. – prídavné meno
 prísl. – príslovka
 remes. – remeselnícky výraz
 rezb. – rezbársky výraz
 s. – podstatné meno stredného rodu
 spoj. – spojka
 st. – stupeň
 stol. – stolársky výraz
 tes. – tesársky výraz
 tkáč. – tkáčsky výraz
 v spoj. – v spojení
 vulg. – vulgárny výraz
 zám. – zámeno
 zastar. – zastaraný výraz
 zdrob. – zdrobnenina
 zool. – zoologický termín
 zvel. – zveličené slovo
 ž. – podstatné meno ženského rodu
 žart. – žartovný výraz

* (hviezdička) – symbol, znak za ktorým nasleduje lexikálne ustálené (menné i slovesné) spojenie
 ♦ (kosoštvorec) – symbol, znak za ktorým nasleduje frazeológia (frazeologická jednotka) a jej vysvetlenie

PaedDr. Miloslav SMATANA, CSc.,
 absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre,
 pracuje v Jazykovednom ústave SAV
 v Bratislave

6x snímka: zbierka
 Mestského múzea v Rajci

Snímka č. 1

Snímka č. 2

DETSKÁ SOCIÁLNO-ZDRAVOTNÁ STANICA A OCHRANA MATIEK V RAJCI V RADNICI NA NÁMESTÍ

4x snímka: zbierka mestského múzea

SNÍMKA 1:
V STREDE DOKTOR POKORNÝ S KLIENTKAMI ZARIADENIA

SNÍMKY 2 A 3:
AMBULANCIA DOKTORA POKORNÉHO V RADNICI

SNÍMKA 4:
DOKTOR POKORNÝ NA OBCHÔDZKE ZA PACIENTMI

Snímka č. 3

Snímka č. 4